

KÖNYVEKRŐL

Renée Balibar: Le colinguisme

Presses Universitaires de France, Paris, 1993. 127 o.

Bilingvizmus, polilingvizmus (kétnyelvűség, többnyelvűség) ismert fogalmak. A kolingvizmus azonban több mindkettőnél. Tulajdonképpen nyelvi pluralizmus: két vagy több nyelv együttes használata valamely feladat ellátására. *Jézus* arámi nyelven beszélt, de szavait görögül rögzítették. *Márk* evangéliumának görög szövegében *Renée Balibar* szerint latinizmusokat lehet észlelni, talán azért, mert Rómában készült, ahol a környezet latinul beszélt, latin lehetett az igehirdetés nyelve is. A középkori irodalmak a kolingvizmus hordozói, mert latin és nemzeti nyelvűek egyszerre. Végig követi a nyelvhasználat évezredek útját. A sor végén az ENSZ áll, amelynek két hivatalos nyelve és hat munkanyelve van. Kolingvizmusnak tartja egy nyelv tájváltozatainak, szociális változatainak együttes használatát is. (*Pál apostol* közgörög nyelven beszélt a szétszórtan élő zsidókhoz, hivatalos nyelven az uralkodó osztállyal.)

Kolingvizmus az ő meghatározása szerint minden fordítás, de maga a fogalom a fordításnál sokkal tágabb. Különösen fontos a *kölcsönös* fordítás (traduction mutuelle); ami elhangzik, megjelenik valamilyen nyelven, azt le kell fordítani egy vagy több más nyelvre és viszont. Az ENSZ-ben bármelyik munkanyelven történő írásbeli vagy szóbeli megnyilatkozást az összes többire le kell fordítani.

A szerző megkülönböztet „imperialis” és „demokratikus” kolingvizmust. Az előbbi azt jelenti, hogy az együtt használt nyelvek valamelyikének az ismerete kiváltság, ilyen volt a középkorban a latin, amelyet a köznép nem értett, nem is tanulhatott meg.

Sok példát felsorol két vagy több nyelv „ikresedésére”, magyart azonban csak egyet említ, ám azt részletesen, három és fél oldalon tárgyalja: a dél-szlovákiai magyarságnak anyanyelve használatáért folytatott küzdelmét. Szerinte ebben a zónában az ott élő szlovákok képviselik a kolingvizmust, mert jelentős részük tud magyarul.

Mindebből tanulság vonható le a nemzetiségi gondok nyelvi vonatkozásának megfogalmazására. A kisebbségi kérdés főleg nyelvi kérdés. Azt mondhatjuk: akkor éri sérelem a kisebbséget, ha tevékenységében nem lehet „kolingvis”, vagyis ügyeit csak a többségi nyelven intézheti. (Akad példa a kolingvizmus ellenkező irányú kizorítására is: ha a kisebbség a maga körében teljesen mellőzni akarja az állam többségi nyelvét; ilyen törekvést például Québecben lehetett észlelni.)

A szerző vizsgálja az irodalom történetét is mint a „nyelvkettőség”, „nyelvtöbbség” működési terepét. A nevelés terén fő formájának az idegen nyelveknek anyanyelvi környezetben történő oktatását tartja. (Ha ezt elfogadjuk, az egyik legtokéletesebb kolingvis pedagógiai tevékenységet a mi kétnyelvű gimnáziumainkban találhatjuk meg.)

Balibar szerint kolingvizmus csak azóta van a világon, amióta az írás megjelent. Ez a kijelentése homályos, bizonyítását nehéz megérteni. A kolingvizmus tulajdonképpen a nyelvészet teljesen új ága. A szerző ezzel indokolja, hogy a könyv végén nem ad irodalomjegyzéket, mivel ennek a tudományszaknak nincs

Könyvekről

még szakirodalma. Lapalji jegyzetekben mégis jelentős számú szakmunkát találunk, *Balibar* főként saját publikációira hivatkozik.

A téma és – újdonsága miatt helyenként bizonytalankodó – feldolgozása emberi szempontból is jelentős. Félreértéseket tisztázhat, például az államnyelv és a helyi vagy nemzetiségi nyelvek szembeállítására tekintetében: a nyelvek együttes jelenlétét mutatja be természetesnek, a világkultúra tartozékának.

A könyv a *Que sais-je?* tudományos sorozat 2796. számú kötete.

Bán Ervin

Jacqueline Dangel: Histoire de la langue latine

Presses Universitaires de France, Paris, 1995. 128 o. Irodalom: 125–126. o.

A könyv elmond, leír mindent, amit a latin nyelv mintegy ezer éves múltjáról érdemes tudni a latinnal bármilyen módon foglalkozó szakembereknek, tanároknak és érdeklődőknek. Talán még olyanoknak is, akik éppen a nyelv történetét választották kutatási területül – valószínűleg ők is találhatnak benne újat, jöhetnek a könyv szerény terjedelmű: A romanisták – az újlatin nyelvek kutatói – pedig megtudhatják belőle, hogy a spanyol, francia stb. előzménye nem csak a késői vulgáris latinban jelenik meg, a gyökerek egy része jóval régebbre nyúlik vissza. Különösen francia szakosok olvashatják érdeklődéssel, mert a szerző megkülönböztetett gondossággal figyeli, hogyan készített elő a latin nyelvfejlődés hosszú évszázadokon át a francia születését. Végül nagyon érdekes lehet a régi gimnáziumok még élő „öreg”-diákjainak, akik nyolc éven át, nagy óraszámban foglalkoztak *Cicero* és *Tacitus* nyelvvel. Ők azt tudhatják meg a latinról, amit az iskolában annak idején nem tanítottak, noha egynéhány ilyen érdekesség felfedezésére lett volna idő.

A latin nyelvfejlődést úgy mutatja be, mint egy hidat. Feljárja a latin előtti hagyaték, a közös indoeurópai vagy itáliai alap. A lejárát pedig *Romania*; az újlatin nyelvek közössége. Ezzel kapcsolatban érdekes kérdés, hol jelölik ki a nyelvi latinitásnak és *Romania* születésének a találkozási pontját. *Herman József* professzor francia nyelvtörténetében a Kr.u. 650 körüli időt jelöli meg, mert akkor már csak az értette a latin szót, aki tanulta. *Dangel* „hivatalos” megállapításra támaszkodik, egy, Gallia földjén, Kr.u. 813-ban tartott egyházi tanácskozáson kimondták, hogy a nép nem érti a szertartások és az egyházi könyvek nyelvét.

Három nagy fejezetben tárgyalja a fejlődést. Az *első* az általános menetet mutatja be. Minthogy számkra már jórészt csak irodalmában élő nyelvről van szó, ez a fejezet inkább művelődéstörténet és stílustörténet, mint nyelvtörténet. Jórészt Róma íróira, grammatikusaira, elmélkedőire támaszkodik és leginkább *Cicerót* és *Quintilianust* idézi. A nyelvtörténeti korszakok: az irodalom előtti – a korai irodalom, amikor az auctorok még nem távolodtak messzire a köznépi beszédétől (*Cicero* még félig-méddig ehhez a korhoz tartozik) – a nagy irodalom ideje, amikor görög hatás alá kerül a nyelv és a verselés, elszakad a nép nyelvhasználatától – az augustusi virágkor után az irodalom próbál visszatérni a természetes nyelvhasználathoz, de kevés sikerrel – a III. századdal pedig kezdődik a felbomlás.

Ebből a korszakolásból megérthetjük a régi „klasszikus” gimnázium érettségi gyakorlatát. Íratlan, de a legtöbb latintanárral tiszteltetben tartott szabály volt, hogy írásbeli érettségén nem fordíthatnak *Cicerót*, *Liviust*, mert „túl könnyű” – hagyták őket a reál- és a leánygimnáziumoknak. Nyilvánvaló, hogy a vizsgázót a görögösödött klasszikus irodalmi nyelv kényszerítette nagy erőfeszítésre.